



Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR DE MALLORCA DEPARTAMENT DE CULTURA I PATRIMONI

13404 Acord incoació BIC neules calades

A la sessió del dia 17 de desembre de 2024, la Comissió Insular de Patrimoni Històric de Mallorca, va acordar, el següent:

1. Incoar l'expedient de declaració com a Bé d'Interès Cultural Immaterial de Mallorca, de l'elaboració de les neules calades de manera manual i el seu ús ornamental en els temples durant el període d'Advent a Quaresma, de conformitat amb allò que disposen els articles 14 a 16 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, i amb l'informe tècnic de 3 de desembre de 2024, que s'adjunta i forma part integrant del present acord.

D'acord amb el que estableix l'article 15.3 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, la incoació d'aquest expedient ja determina l'aplicació de les mesures de salvaguarda establertes en aquesta Llei.

2. Anotar preventivament la incoació d'aquest expedient al Registre Insular de Béns d'Interès Cultural, i comunicar-ho a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears perquè procedeixi a la seva anotació preventiva al Registre de Béns d'Interès Cultural de les Illes Balears i a la vegada comunicui aquest acord al Ministeri de Cultura per a la seva inclusió a l'Inventari General de Patrimonio Cultural Inmaterial, d'acord amb l'article 14.3 de la Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial.

3. Notificar aquest acord a les comunitats, grups o persones portadors d'aquest patrimoni cultural immaterial, i si n'és el cas, als ajuntaments vinculats amb el bé cultural immaterial, i publicar-ho al Butlletí Oficial de les Illes Balears.

(Signat electrònicament: 20 de desembre de 2024)

El responsable de Servei de Patrimoni Històric
Miquel Barceló Llompart)

ANNEX

Informe tècnic de 3 de desembre de 2024

La redacció d'aquest informe està basada en la documentació lliurada i redactada per Tomàs Martínez Miró, la fitxa corresponent a les neules calades de l'Inventari del Patrimoni cultural Immaterial de l'illa de Mallorca (IPCIM) del Consell de Mallorca (IPCIM_PALMA_001) i la bibliografia referenciada a l'apartat final del present informe.

1. DENOMINACIÓ

L'elaboració manual de les neules calades de paper.

2. TIPUS DE BÉ

Immaterial. Activitats productives, processos i tècniques.

3. OBJECTE DE LA DECLARACIÓ

Constitueix l'objecte d'aquesta declaració l'elaboració manual de les neules calades de paper i el seu ús per engalanar els temples de l'illa de Mallorca durant el període d'Advent a Quaresma.

4. MEMÒRIA

La paraula neula pot definir tant un dolç de pasta prima de farina cuita, com un penjoll ornamental de paper de forma circular. L'objecte de la present declaració són les neules de paper, les quals constitueixen un element al qual la societat local atorga un important valor simbòlic i

significant de temporalització cultural, ja que són identificades com a elements vinculats i imprescindibles de l'Advent, atès que decoren la pràctica totalitat dels edificis religiosos, així com els sostres dels Betlems, i de cada vegada són més presents a altres tipus d'espais, com ara les cases particulars, les botigues i els espais públics.

Les neules no han estat objecte d'estudis monogràfics, però sí són presents en tota la literatura sobre les tradicions i festes locals; a l'obra d'un nombrós grups d'escriptors i poetes (Ramon Llull, Antoni Maria Alcover, Pere d'Alcàntara Penya, Maria Antònia Salvà, etc.) al cançoner popular; a dites o refranys populars i en algunes receptes de la gastronomia local.

4.1. MEMÒRIA HISTÒRICA

Les neules de farina són presents a la cuina dels diferents grups socials des de l'Edat Mitjana per tota Europa, amb presència al conjunt de l'estat, però principalment a Catalunya i València. S'ha documentat l'elaboració d'aquest dolç principalment en les celebracions vinculades a l'Advent, però també durant altres celebracions importants de caràcter civil i religiós.

La funció decorativa de les neules penjades en els espais religiosos, també està documentada a diferents espais a partir del segle XIV, on s'utilitzaven tant de farina com de paper. En el cas de Mallorca, la primera data de la qual en tenim coneixement és la de 1359, moment en què es va decorar la capella de Santa Anna, a l'Almudaina, amb motiu de la festivitat de santa Pràxedes. En el cas de la Seu, Andreu Caimari, al seu estudi sobre la pietat popular entorn de Nadal, aporta les primeres referències documentals, assenyalant que l'any 1389 es penjaven neules, murta, llorer i càrritx.

La tradició de decorar les esglésies amb neules (enneular) es va anar perdent a mida que totes les celebracions paralitúrgiques es varen anar deixant de celebrar, principalment les vinculades a les celebracions d'Advent, així com a d'altres celebracions de tipus parateatral (Pasqua, Pentecosta o l'Assumpció) a causa de les reaccions populars durant la litúrgia, les quals eren considerades com a poc adequades.

En el cas de Mallorca aquesta manifestació va continuar al llarg dels segles de manera ininterrompuda, com també va passar amb el cant de la Sibil·la, amb la qual està molt relacionada. De fet, és a Mallorca i en alguns llocs concrets de Menorca on aquesta tradició s'ha mantingut sempre viva, d'aquí els seus importants valors culturals, mentre que a indrets peninsulars varen anar desapareixent i a Catalunya i València, on també tenien molta presència, es va perdre la tradició durant el segle XIX, i on, els darrers anys, s'ha tornat a recuperar a espais concrets.

4.2. MEMÒRIA DESCRIPTIVA

Les neules són discs de paper, de 100 grams perquè la neula no se doblegui, i entre 2,5 cm de diàmetre i 30 cm, però les més comunes i habituals són d'entre 12 i 134 cm. de diàmetre. Les neules de paper poden ser plenes o retallades, aquestes darreres s'anomenen neules calades.

Les neules calades es fan a partir de retallar un disc de paper (els més antics dibuixats i ara també amb fotocòpies), amb estisores, cúter o bisturí, creant unes formes amb motius molt variats. L'elaboració requereix de destresa manual i enginy, ja que alguns dissenys semblen autèntiques filigranes. Encara que la majoria fan referència a l'època de Nadal (naixements, campanes, estels, escenes bíbliques, etc.), també es poden trobar motius relacionats amb activitats del camp, escuts, esglésies, monuments, dibuixos geomètrics, animals i molts d'altres. Per tant, actualment no hi ha una tipologia o nombre de motius a l'hora de fer una neula tallada, sinó que hi ha una gran quantitat de models, confeccionats a partir de centenars de motius diversos, que venen condicionats per la destresa de l'autor.

La decoració amb neules té diferents funcions o valoracions i interpretacions: des de la simple funció decorativa; la de posar en valor la celebració d'un esdeveniment important per a la comunitat; la de compartir una experiència extra litúrgica (compartir les neules que es tallen al final del cant de la Sibil·la) o inclús com a calendari, marcant el temps que separa el Nadal de la Quaresma (les més grans representarien les setmanes i les més petites els dies)

D'altres interpretacions sobre el seu simbolisme, amb més referències folklòriques o literàries, que documentals, és que es podrien semblar a les teranyines de la cova del betlem, recordança del Mannà, del pa, o d'altres, però que, com diem, malgrat no tinguin base documental, s'han incorporat d'una manera o una altra al simbolisme col·lectiu.

Si bé com ja hem assenyalat, l'elaboració de neules, de farina o paper, ha tingut presència en diferents moments del calendari litúrgic o festiu, el que s'ha mantingut al llarg dels segles i que ens ha arribat com un element integrant del nostre patrimoni cultural és l'elaboració de neules de farina i de neules calades vinculades a les celebracions litúrgiques del temps d'Advent i relacionades, sobre tot en la seva faceta d'element ornamental de les esglésies, amb la manifestació més important d'aquests temps litúrgic, la Sibil·la.

Al llarg dels segles s'han penjat neules, de farina o paper, amb el seu format característic, circular, de color blanc o de colors que s'obtenia a partir de suc de flors, plantes o fruits.

La instal·lació i retirada d'e les neules que decoren les esglésies no és fa amb una data comuna, però la tradició més estesa és la col·locació el dia de la Immaculada i la retirada el dimecres de cendra, que obre la Quaresma.



En el cas de Mallorca, el canvi a penjar només neules de paper, i calades, es va iniciar a finals del XIX, de forma gradual i escalonada, amb diferències segons cada poble. Segons Tomàs Martínez i Miró, aquest procés degué culminar durant la postguerra quan es varen imposar fortes restriccions sobre els aliments de primera necessitat com la farina o el sucre, però també pot ser que fos anterior tenint en compte els problemes d'ordre que provocava el tall de les neules al final de la Sibil·la i que per tant l'església volgués acabar amb totes aquestes reaccions que alteraven la pròpia litúrgia.

L'elaboració de les neules calades era una tasca comuna als convents de monges, però també s'elaboren en l'àmbit domèstic i per associacions o entitats socioculturals.

5. IDENTIFICACIÓ DELS PORTADORS I TRANSMISSIÓ

La transmissió de l'elaboració manual de neules per a la decoració s'ha fet tradicionalment a través de persones particulars i col·lectius, generalment dones, relacionades de manera directa o indirecta amb l'Església, que han ensenyat com fer-les de manera manual dins l'àmbit domèstic o en els convents de monges.

Actualment es realitzen tallers d'iniciació i de perfeccionament per aprendre la tècnica i intercanviar models que també es poden trobar a les xarxes socials.

6. ESTAT DE CONSERVACIÓ DEL BÉ

La pervivència de les neules calades sembla garantida a mitjà termini, tot i que el fet que la majoria de persones que es dediquen a la seva confecció siguin d'edat avançada presenta el risc que es pugui produir un bot generacional si no s'ensenya aquesta tècnica a persones més joves.

6.1. RISCOS I AMENACES

El principal risc per a la pervivència de l'elaboració manual de neules calades és el tancament de la cadena de transmissió que s'ha produït en els darrers anys per la pròpia evolució social.

Així mateix, l'ús de noves tecnologies ha propiciat l'aparició de neules fetes amb mitjans més industrials i tecnològics; fet que pot conduir a la pèrdua del treball manual i artesà per fer-les, d'aquí l'interès de posar en valor els seus valors culturals i significants que han tingut dins l'imaginari col·lectiu.

Finalment, al tractar-se d'un element materialment tan fràgil com és el paper, existeix el risc que les plantilles i els models més antics es perdin.

6.2. MESURES DE SALVAGUARDA

Amb la finalitat de salvaguardar aquest patrimoni, i tal com estableix la llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, les administracions han de dur a terme accions per dinamitzar, revitalitzar, comunicar, difondre, promocionar, fomentar, protegir i transmetre a les noves generacions aquest patrimoni cultural immaterial.

Amb l'objectiu de garantir la salvaguarda d'aquest patrimoni cultural immaterial i la seva vinculació amb la comunitat, s'estableixen una sèrie de mesures, les quals es divideixen en àmbits:

a) Àmbit d'estudi:

- Documentar i inventariar els models i les plantilles per afavorir-ne el coneixement i la preservació.
- Fomentar l'estudi exhaustiu de la que la tècnica que pugui tenir com a resultat un corpus teòric rellevant.

b) Àmbit de Difusió:

- Dur a terme accions de comunicació a tots els nivells, per tal de donar a conèixer la tècnica de les neules calades a la ciutadania en general, com ara, exposicions, documentals i conferències, entre d'altres.
- Fomentar el reconeixement d'aquelles persones i entitats que formen part de la comunitat portadora i s'encarreguen de la transmissió de la tècnica.

c) Àmbit de transmissió:

- Organitzar - i/o donar suport a les persones i grups que organitzen - tallers d'elaboració de neules dins dels contextos de l'educació formal i no formal; així com en l'àmbit de l'associacionisme.
- Elaborar materials didàctics al voltant de la tècnica de les neules calades, que siguin el suport dels tallers.





7. CONCLUSIÓ

L'elaboració de neules calades de forma manual, així com el seu ús decoratiu, principalment per engalanar les esglésies durant el període d'Advent a Quaresma, les converteixen en un element de gran vàlua patrimonial.

Per tot l'exposat, proposem la declaració com a Bé d'Interès Cultural Immaterial l'elaboració de les neules calades de manera manual i el seu ús ornamental en els temples durant el període d'Advent a Quaresma.

8. BIBLIOGRAFIA

Caimari, Andreu. (1955). L'antiga pietat popular entorn de Nadal. Revista Analecta Sacra Tarraconensia, 28, pàg.204-205

Martínez i Miró, Tomàs. (2022). Cada cosa a son temps i per Nadal, neules. Les neules. Notes per a l'estudi d'una tradició secular. Adia Edicions.”

